

УДК 811.161.2' 367

Н. В. Єршова, О. О. Соколова

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ ОЗНАЧАЛЬНОГО ТИПУ В НАУКОВОМУ СТИЛІ

Єршова Н. В., Соколова О. О. Складнопідрядне речення означального типу в науковому стилі.

На матеріалі науково-навчальних текстів транспортного (залізничного) спрямування проаналізовано семантико-синтаксичну організацію складнопідрядних речень означального типу.

Ключові слова: складнопідрядне речення означального типу, сполучник, сполучне слово, опорне слово.

Ершова Н. В., Соколова Е. А. Сложноподчиненное предложение определительного типа в научном стиле.

На материале научно-учебных текстов транспортного (железнодорожного) направления проанализировано семантико-синтаксическую организацию сложноподчиненных предложений определительного типа.

Ключевые слова: сложносочиненное предложение определительного типа, союз, союзное слово, опорное слово.

Yershova N. V., Sokolova E. A. The compound sentence of attributive type in the scientific style.

Have been analyzed compound sentences of attributive type in terms of their semantic and syntactic function in the in scientific and educational texts of transport (railway) direction.

Key words: compound sentence of definite type, conjunction, conjunction word, reference word.

Створення тексту наукового стилю (науково-навчального підстилю) передбачає врахування його специфіки, що полягає не тільки у знанні термінології, а й стосується загальної сукупності мовних засобів. У зв'язку з цим Г. С. Онуфрієнко слушно зауважила: «специфіка наукової мови зумовлена відмінністю науки від мистецтва», що виявляється навіть не в змісті, а виключно у способі обробляти цей зміст. Відтак спосіб викладення матеріалу «зумовлює вибір мовних засобів для створення наукового тексту як завершеного комунікативного акту, організованого за законами і чинними нормами цієї мови» [4, с. 21]. На думку О. А. Лаптевої, «високий ступінь обов'язкової сукупності книжково-писемних засобів у науковому стилі зумовлює створення кодифікованої спеціалізованої норми» [3, с.139–140].

Інформативно-навчальна функція науково-навчального підстилю спричинює дотримання низки мовних ознак, зокрема, семантико-синтаксичних особливостей побудови тексту. Однією з важливих його складових «є поліпредикативні синтаксичні структури, які, передаючи складніші думки й логічні відношення, допомагають глибше й ширше відтворити об'єктивну дійсність у її взаємозв'язках» [4, с. 19].

У мовознавстві здійснено низку студій, присвячених загальним особливостям наукового стилю (І. К. Білодід, А. П. Коваль, О. Д. Пономарів, Г. С. Онуфрієнко, О. А. Лаптева тощо). Особливості ж семантико-синтаксичної організації складних речень наукового стилю та його підстилів й до сьогодні залишаються поза увагою вчених. Цей факт зумовлює актуальність статті, в якій представлено спробу аналізу складнопідрядних речень означального типу з позицій їх семантико-синтаксичного функціонування в навчально-наукових текстах транспортного (залізничного) спрямування.

Функціональне призначення будь-якого мовлення виявляє прямий вплив на його структуру, лексику і синтаксис. Потенціал можливостей мовних одиниць може обмежуватись дією певних правил чи позамовних чинників, зокрема характером описуваної ситуації. У зв'язку з цим К. Ф. Шульжук слушно зазначив, що «мовна модель складного речення підпадає під вплив різноманітних перетворень, модифікацій, додаткових функціональних нашарувань, які реалізуються передусім через інтонацію, порядок компонентів і їх лексичне наповнення» [7, с. 138].

У проаналізованій сукупності поліпредикативних синтаксичних одиниць зафіксовано 65 % складнопідрядних речень означального типу, які, за переконанням А. П. Гриценка, «належать до тієї групи складних синтаксичних конструкцій, яким властиве прислівне підпорядкування підрядного речення, тобто граматична залежність його не від усього головного речення, а лише від окремого слова або словосполучення в його складі» [6, с. 258]. Заслужовує на особливу увагу той факт, що роль оформлювачів у виявлених конструкціях названого типу виконують переважно семантичні сполучні засоби. Така особливість зумовлена, на наш погляд, їх функціональним потенціалом – інформаційною повнотою, що уможлиблює структурну і семантичну завершеність складного речення.

Визначальним для аналізованих складнопідрядних конструкцій означального типу є використання сполучного слова *що* – 54 % синтаксичних одиниць. Пов'язуючи головну частину з підрядною, *що* у формі називного відмінка виконує роль підмета і побічно «виражає семантику уподібнення і якісної характеристики» [2, с. 58]: 1. *Вага та довжина поїздів визначаються згідно з таблицями, що затверджені Державною адміністрацією залізничного транспорту України;* 2. *Правильність і надійність закріплення вагонів, що прибули на станцію для тривалої стоянки, повинна перевірятися начальником станції, його заступником або черговим по станції.* 3. *Працівники залізничного транспорту повинні оберігати довірене майно залізниці та вантажі, що перевозяться.*

Складнопідрядних речень означального типу з асемантичним сполучником *що*, який, за переконанням Л. В. Пономарьової, є «семантично неспеціалізованими і стилістично нейтральними», в аналізованих текстах не виявлено [5, с. 72–73].

Поширеним сполучним засобом у реченнях окресленого типу є сполучне слово *який* (*яка, яке, які*) – 32 % речень, – що виконує роль другорядного члена речення і зв'язкової функції із вказівкою на якість, сприяє чіткості, прозорості викладу думки. На думку А. П. Гриценка, «в

сучасній українській літературній мові відносний займенник *який*, що виражає граматичний зв'язок між означуваним і підрядним означальним реченням, в цій функції найбільш звичайний» [6, с. 262]. У зв'язку з цим І. К. Білодід зауважив: «складнопідрядні речення означального типу зі сполучним словом *який* характеризуються семантичною місткістю, переплетенням в єдиному комплексі емоційних і логічних якостей» [1, с. 387]. Наприклад, 1. *Кожний працівник колійного господарства, в обов'язки якого входять огляд і перевірка колії, повинен у робочий час мати при собі книги записів результатів перевірки колії, споруд, колійних пристроїв і стрілочних переводів*; 2. *Результати огляду й заходи, необхідні для усунення виявлених несправностей, заносяться до спеціального журналу, у якому зазначаються також терміни усунення несправностей і виконання намічених заходів*.

Сполучне слово *де* – 14 % генетично пов'язане із займенниковим прислівником місця. Внаслідок зміни свого морфологічного статусу *де* набуло вторинного значення, що опосередковано накладається на первинну семантику, і в применниковій позиції набуває атрибутивно-локативної семантики [5, с. 77]. У конструкціях з відносним словом *де* «чітко виражається ознака за місцем дії. У зв'язку з цим означуване обов'язково повинне бути іменником з просторовим або часовим значенням» [6, с. 264]: 1. *Огляди колії на ділянках, де скасовані колійні обходи, виконуються бригадиром колії чи кваліфікованими монтерами колії, як правило, один раз на добу в порядку, встановленому начальником дистанції колії*; 2. *На дільницях, де вікна в графіку руху поїздів передбачаються в темний час доби, виконавець робіт зобов'язаний забезпечити освітлення місця виконання робіт*.

Отже, аналіз складнопідрядних речень з погляду їх семантико-синтаксичної організації у навчально-наукових текстах транспортного (залізничного) спрямування дозволив виявити домінанту складнопідрядних речень означального типу – 65% синтаксичних одиниць. В оформленні названого типу конструкцій зафіксовано перевагу сполучного слова *що* (54%), меншою мірою – *який* (*яка, яке*) (32%), обмежено використано сполучне слово *де* – у 14% речень. Ці сполучні засоби забезпечують інформаційну повноту, семантичну місткість і виразність складного речення, уможливлюють точність відтворення взаємозв'язків об'єктивної дійсності.

Література

1. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 587 с.
2. Бондарко А. В. Теорія функціональної граматики : Темпоральність.

Модальность / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.

3. Лаптева О. А. Теория современного русского литературного языка / О. А. Лаптева. – М. : Высшая школа, 2003 – 356 с.

4. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови / Г. С. Онуфрієнко. – К. : «Центр навчальної літератури», 2006. – 312 с.

5. Пономарьова Л. В. Семантико-граматичні типи власне прислівних складнопідрядних речень : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 українська мова / Л. В. Пономарьова. – Донецьк, 2002. – 203 с.

6. Синтаксична концепція Арнольда Грищенка : Вибране / [упор.: І. В. Дудко, Ю. С. Макарець ; ред. і автор вступ. статті М. І. Степаненко]. – К., 2011. – 456 с.

7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2013 р.